

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

Universitätsbibliothek Paderborn

Annotationes Ioannis Bugenhagij Pomerani in decem epistolas Pauli

Bugenhagen, Johannes

Basileae, 1524

VD16 B 9232

In Epistolam Ad Hebraeos Ioannis Bugenhagij Pomerani Annotationes.

urn:nbn:de:hbz:466:1-36165

IN EPISTOLA

L A M A D H E B R A E O S

Ioannis Bugenhagij Pomerani

Annotationes.

DE AVTHORE HVIVS EPISTOLAE.

Aulum nō scripsisse hanc epistolam, uel ex secundo capite palam est, ubi dicit se didicisse ex prædicatione aliorum, & ex ostensione miraculorum Euangelium Christi: id quod fortiter

Paulus de se negat, ad Galatas 1.

ARGVMENTVM, ET LOCI HVIVS EPISTOLAE INSIGNIORES.

Quia scribit Hebraeis, quibus post deum nihil sanctius erat Mose, & quicquid legis erat: idcirco qui ex eis ad Christū conuersi erant, ne ob persecutiones, quas à suis iudæis patiebantur, deficerent: rursus à Christo ad Mosen, quæ esset insignis in deū blasphemia, audiunt ex scripturis sanctis, Christum non solum Mose, sed etiam angelis, per quos ille legem accepit, lōge esse superiorem. Licet propter nos ad breue tempus in passione factus sit angelis inferior. secundum illud psalmi: Minuisti eū, &c. Ideoq; hoc infert,

ANNOT. IOANNIS POMERANI

Si quæ per angelos & Mosen data sunt, non potuerūt negligi sine ultione dei: multo minus inultum erit, si quis contempserit Christi sermonem, postquam etiam præmoniti sumus per psal. Hodie, inquit, si uocem eius audieritis, &c. Vbi data occasione indicat sabbatum illud Christianorum, cap. 4. Præterea audiunt sacerdotiū ueteris legis, & sacrificia & reliqua sacra, sacerdotio Christi, & sacrificio in cruce semel oblato, & altari & templo inuisibili nequaquam cōferenda, atq; adeò illa ut figuras in his ut in ueritate iam exhibita cessasse. Atq; hoc de Christi pontificatu ex scripturis dignissime, non sine magna conscientiarum nostrarum consolatione tractat à cap. 7. usq; ad 11. Porrò undecimo capite fidem egregie commendat ex scripturarum exemplis. Deinde usq; in finem, ad patientiam & Christianos mores hortatur.

**QVO CONSILIO, QVAVE OCCASIONE SCRIPTA SIT HAEC
EPISTOLA.**

Causa quare scripserit author epistolam, ex ipsius uerbis deprehēditur. Nam timuit eis, ne superati temptationibus & afflictionibus, siue penuria, ad infidelitatem relaberentur. Vnd admonet cap. 10. Rememoraremini. & 12. Recogitate, &c. Atq; huc pertinent illi loci, in quibus uidetur negare poenitentiam post agnis

tam ueritatem relapsis. Primus locus est cap. 6. Im-
possibile est eos, &c. Secundus cap. 10. Voluntariè tan-
tū, &c. Quos locos suo loco uidebimus ex ipso textu
quid habeant, &c.

Qua uero ratione, quo ue consilio incipiat à gloria
Christi, supra in argumēto diximus. Tacet interim de
Mose, & de his quæ legis sunt, ne statim in ipsis fori-
bus offendat Hebræorum aures. Utitur uero scriptu-
ris, quos Iudæi contēnere non possunt, quibus probat
Christum (siue eius diuinitatē, siue eius humanitatem
respicias) omnibus creaturis esse superiorem, etiam
angelis. Quandoquidem nomina habet, quæ
ad angelos non pertinent.

C A P V T I.

Deus olim multiphariam,
multisq; modis.

DEus semper loquutus est populo suo, per uer-
bum suum. Non igitur nunc nouum deum præ-
dicamus, sed eundem uerum, qui tunc per prophetas
& suos: nunc multo dignius loquitur nobis p̄ filiū, qui
est dominus, non solum patrum & prophetarum, sed
etiam omnium. *Multiphariam*, id est diuersis tempo-
ribus. *Multis modis*, id est nunc apertis uerbis, nunc
figuris, alijsq; reuelationibus. *Extremis*, id est, post

ANNOT. IOANNIS POMERANI

quos non est expectanda alia uerbi missio, usq; in finem mundi. Diebus hisce, id est, in quibus iam sumus. Ne Iudæi dicant extremos illos dies nondum uenisse, idcirco expectandum adhuc Messiam. Nouissima esse tempora Christiana, dixi Esaie 2. & alibi.

Locutus est nobis per filium.

Christus secundum diuinitatem natura est filius dei, secundum humanitatem adoptione est filius dei: quæ adoptio completa est in eius resurrectione: sicut & nostra complebitur, ut dicitur ad Rhoma. 8. Idcirco ipse dicitur primogenitus in multis fratribus. ibidem, & primogenitus ex mortuis, ad Colossenses 1. & Apoca. 1. Idcirco etiam Paulus Actorum 13. de Christi resurrectione citat illud, Ego hodie genui te: id quod ad nullū unquam angelorum dictum est, quamquam de Christi diuinitate soleamus hoc interpretari. De qua re uide postillā D. Martini. Et certe quod sequitur, quem constituit heredem uniuersorum, ad Christi humanitatem pertinet, sicut & in sequentibus declarat ex psal. Omnia subiecisti sub pedibus eius. Et ipse dixit Matthæi ultimo: Data est mihi omnis potestas, &c. Hic consequitur, omnes quotquot sunt in Christo, esse per Christum heredes omnium, heredes dei, coheredes Christi. Nam & sequenti capite fratrem nostrum facit Christum, non angelorum, qui hic ministri nostri uocantur. Hæc est inæstimabilis nos
stra

stra dignitas, modò credamus. Nam fides nos ita glorificat, &c. Ad diuinitatem uero pertinere, quod dicitur, per quem fecit & secula, quis non uidet? id quod legis Gene. 1. & Ioannis 1. Colossen. 1. Hinc rursus consequitur, quod nemo in regno Christi perire potest: quia hæc omnia condidit deus omnipotens. Ex prædictis non erit necesse, ut duos filios facias. Nam deus & homo, in Christo una persona sunt, sed tantum duæ nomine. Vnde in scripturis necesse est, ut prudenter discernas, quæ ad Christi diuinitatem, & quæ ad eius humanitatem pertinent.

Qui cum sit splendor gloriæ.

Diuersam à patre personam uocat filium in diuinitate. Deus est gloria, filius est splendor huius gloriæ, imò est gloria gloriæ patris, per omnia patri similis: non alterius substantiæ, sed eiusdem & substantiæ & numinis. id quod additur: Expressa imago, non faciei, sed substantiæ illius. Idcirco Christus est omnipotentia patris, sapientia patris, iustitia patris, &c. A patre quidem genitus, sed tantum naturalis deus, ut pater, atq; adeò cum patre unus deus. Id quod sequitur. Modere-
 turq; uel potius, portetq; omnia uerbo potentiae suæ, id est, per seipsum qui est uerbum, quo omnia fiunt, & omnia conseruantur & disponuntur: sicut dicit, Pater meus usq; modò operatur, & ego operor. Quid prodeffet oia per ipsum esse condita, nisi omnia per ipsum

deus
 filius

ANNOT. IOANNIS POMERANI

quoque conseruarentur & gubernarentur? In Christo igitur est tota diuinitas, & ipsius est omnis gloria dei. In Christo nos patrem agnoscimus, quia ipse est splendor, gloria, & imago substantiæ patris. Agnoscimus autem per uerbum eius, modo spiritus eius nos docuerit. In facie Christi iam uidemus gloriam dei, non in facie Mosi, ut est in epistola ad Corin. Per semetipsum, &c. Magna dignatio tantæ (quæ iam descripta est) maiestatis, quod seipsam exinaniiuit, nobis seruiens in peccatis nostris, ut ea purgaret, factus patri obediens, &c. Philippen. 2.

Christus
pater
imago

Confedit in dextra maiestatis.

Id quod ad Philippenses quoque sic dicitur: Propter quod & deus exaltauit illum. Hic caue, ne sic cogites cum impijs, quod Christus semel peccata abstulerit, & deinde nostris satisfactionibus alia commiserit auferenda, id quod est negare Christum, & omnia quæ hic dicuntur, &c. Tanto præstantior, &c. scilicet qui infra angelos erat deiectus, quia purgabat nostra peccata, Esaie 53. ut infra uidebimus. Iam uero usque ad finem capitis ostendit ex scripturis, longe excellentius nomen quàm angelos Christum habere, sicut ait Paulus: Dedit illi nomē, quod est super omne nomen.

Filius meus es tu.

In psalmo clarū est, & in libro Regū aperte quoque dicitur: Postquàm dormieris, &c. Vide postillam Do-

Actoris Martini. Et nunc iterum, id est in secundo ad-
uentu introducit, &c. Actorum 1. Hic Iesus, qui as-
sumptus est, &c. hic dominus angelorum est & deus
uerus, qui ab angelis adoratur.

Qui creat angelos suos spiritus.

Id est, spirituales creaturas. Et facit eos flammam
ignis: id est, igne & natura & uelocissime. Sed non lo-
quitur eis deus, Filius meus es tu, &c. & thronus de-
us, &c. imò hi filium adorant.

Thronus tuus deus in seculum.

Hic deus appellatur à deo, uel à propheta, & tan-
tum secundum humanitatem unctus dicitur spiritu
sancto, sed præ participibus suis, ut sit ipse primoge-
nitus in multis fratribus.

**Et tu in initio domine terræ
fundamenta.**

Hæc ad illum deum dicuntur, de quo in eodem psal-
mo præmittitur: Qui assumpta carne prospexit de
excelsis sancto suo, ut solueret filios mortis.

**Nonne omnes sunt administra-
torii spiritus? &c.**

Angeli, qui Christū iubentur adorare, tantū abest,
ut Christo præferantur, uel æquales sint, ut etiam no-
stri serui & ministri sint, qui sumus in Christo.

Etenim si is qui per angelos dictus fuerat sermo.

EXprædictis sic argumentatur: Si lex, quæ per angelos data est, sicut & Stephanus dicit Acto-
rū 7. non potuit contemni sine ultione dei: multo mi-
nus ultionem dei euadet, qui contempserit uerbum no-
bis missum per filium, cui ne angeli quidem conferri
possunt, &c. Id quod sic & ipse Moses uerbis dei de
Christo prædixit, Deut. 18. Qui uerba eius, quæ lo-
quitur in nomine meo audire noluerit, ego ultor exi-
stam. Ad quod Christus uidetur respexisse, cū dixit in
Ioāne: Est qui accusat uos Moses, in quo speratis, &c.

Ne quando perfluamus,

Scilicet non ualentes retinere uerba uitæ, per filium
nobis missa: uel diffuamus, uacillantes nunc huc nunc
illuc, moti omni uento doctrinæ, ad Ephe. 4.

Ab his qui audierant, in nos. &c.

Significat author se didicisse euangeliū ab alijs præ-
dicantibus, & miracula facientibus: ut supra diximus,
&c. spiritus sancti distributionibus, &c. 1. Corin. 12.
Diuidens singulis prout uult.

Non enim angelis subiecit.

Alia probatione ostendit Christum longe superiore

angelis. Christum inquam etiam secundum humanitatem, ex psalmo 8. Ex quo loco simul occupat, quod ab Hebraeis obijci potuisset. Nos eum uidimus despectū, & nouissimum uirorum, &c. Esa. 53. Hoc, inquit, ad breue tempus passionis erat propter nos, &c. Nam mox gloria & honore coronatus est, & constitutus super omnia, &c.

Orbem terræ futurum.

Significat regnum Christi, quod prædicabatur futurum, longe dignius omnibus mundi regnis: sicut Esa. eum uocat patrem futuri seculi. Et cum regnū Christi sit spirituale, omnes creaturæ Christo, & his q̄ sunt in Christo, subiectæ sunt in spiritu. Omnes enim nobis in salutem seruiunt, etiam oues, boues, pisces: præterea mors, peccatum, & inferi. Quod uero nondum uides omnia Christo, subiecta, causa est, quia hæc à carne nō uidentur, quæ pertinent ad regnum Christi spirituale, quod consistit in fide & spe. Expecta uidebis, quando pater ponet inimicos Christi omnes sub pedes eius.

Fecisti eum paululo inferiore.

Hoc, paululo, refertur ad tempus passionis, aut si mauis, ad tempus mortalitatis Christi. Item lege. 1. ad Corinth. 15.

Decebat enim eū propter quæ sunt omnia.

ANNOT. IOANNIS POMERANI

Hoc est, quod Christus dixit: Oportebat Christum
pati, & resurgere, & ita intrare in gloriam suam: nõ
solum quia hoc scriptura prædixerat, sed etiam quia
aliter nobis similis fieri non potuit, quem scriptura uo-
cat fratrem nostrum, in quo præcellimus angelis. Ex
quo sequitur, rursus abolita esse, quæ per angelos tra-
dita sunt: & tantum abesse, ut angeli uel prophete
preferantur Christo: ut etiam homines mortales, qui
sunt in Christo, habeant quo gloriantur super ange-
los, &c. Decebat eum, scilicet deum patrem: propter
quem sunt omnia, id est, qui sola bonitate sua condidit
omnia, non habens aliam causam. Et per quem sunt
omnia, quia sine eo non essent. Intellige hæc de deo di-
ci patre & filio & spiritu sancto. Namq; quæ de Chri-
sto dicuntur, de eius humanitate dicuntur. Decebat
inquam eum, ut qui multos filios: id est, credentes in
gloriam adduxerat, scilicet olim & post usq; ad finem
mundi secundum prædestinationem, adduxerat uero
per ignominiam mundi, & non alia uia. Quid queso des-
cebat eum? nempe ut non alia uia glorificaret princi-
pem & ducem eorum Christum, quandoquidem qui
suo sanguine sanctificat credentes, & qui credentes
sanctificantur, sunt omnes ex uno scilicet Adam: car-
nis et sanguinis secundum corpus simul participes sunt.

frater

ergo pater noster est Christus.

Ut per mortem aboleret eum, qui
mortis.

Vide hic libertatē Christianam, abrogata per Christum lege, sub qua metu mortis seruibatur, & tamē incertae manebant conscientiae, quia nunquam legi satisfacere potuerunt. Timebant ergo non solum mortem corporis, sed etiam aeternam, sicut experti sumus & nos, quando uolumus stulte per opera iustificari, hoc est, quod Petrus ait in Actis: Onus legis, neq; nos, neq; patres nostri portare potuimus. Coniungit uero mortis imperium, & imperium legis. Nam ut dicitur 1. ad Corin. 15. Stimulus mortis peccatum est, uirtus uero peccati lex. De abrogatione legis scribit Paulus ad Ephesios 2. Et alibi saepe. Vide locos Philippi. Item Ioannis 12. Nunc iudicium est mundi.

Semen Abrahæ assumit

Scilicet quando uult cum creatura eadem natura uniri &c. ut misericors, &c: id est, ut experientia doctus fideliter curaret suum pontificium apud patrem pro nostris infirmitatibus, & peccatis, & tentationibus. Sed de his in sequentibus, plura uide cap. 8.

CAPVT III.

Consyderate apostolum, & pontificem confessionis.

Cum itaque certum sit Christum in carne nobis missum, ut esset noster apostolus, doctor, & pontifex, inter deum & hominem mediator,

ANNOT. IOANNIS POMERANI

sicut post dicens: Consideremus eum, ut à uoce & doctrina eius non deslectamus, ne per infidelitatem non introeamus in regnum cœlorũ, quod est sabbatũ illud sanctum: sicut olim qui in deserto perierunt, non potuerunt propter incredulitatẽ ingredi in terrã promissam, Nume. 14. Atq; hæc est sũma totius capitis. Hic nil uerendum nobis, ne hic apostolus & pontifex non sit fidelis ei, qui eum misit, & constituit iurciurando pontificem, id est, deo: hoc est, ne quid egerit, quod non fuerit ei à deo cõmissum. Sic loquitur Ioannis 12. & alibi sæpe. Nam ut Moses omnia, sicut sæpe scribitur in lege eius, faciebat, omniãq; docebat secundũ uerbum dei: ita & Christus. Sed hic longe maiore gloria insignis est præ Mose, tametsi enim uterq; fidelis fuit mittenti deo, ut non alia curarent in domo dei, id est ecclesia credentium, quàm commissum erat à deo. Tamen Moses seruus tantũ erat, ille etiam filius. Moses pars domus dei, ille autem dominus & hæres domus, imò & ædificator, hoc est, eiusdem domus creator. Atq; hic a parte extollit Christum super Mosen, quod à principio egit latentius, ut iam deinde reliqua per Mosen tradita ostendat ex scripturis in Christo esse completa, & non iam Mosen, legisq; pontificium amplius requirendum, ubi heredẽ filium accepimus, & sacerdotem æternum.

Hodie si uocem eius audieritis.

Mosi

Mosi prædicatio durabat usq; ad Christum: sed quid profuit audire, cui non credebatur? Prædicat ergo in Psal. quandoq; rursum audiendam uocem dei per Christum. Monet itaq; ne similiter increduli pereamus.

Videte fratres, ne quando sit
in ullo, &c.

Qui iam nouerunt ueritatem, non indigent quotidie doceri, sed admoneri, ne decidant ab eo quod nouerunt, &c. Itē diligēter nota, quod in hac epistola peccatum appellatur sola incredulitas: sicut Christus in Euangelio, Spiritus sanctus arguet mundum de peccato, &c. In quo omnes sunt, qui nō liberantur per Christi gratiam, &c. Initium substantiæ, &c. id est, rei quæ pertinet ad Christum: hoc est illorum quæ spectāt ad Christi fidem.

CAPVT IIII.

Cohæret cum præcedentibus, & præterea occasione accepta ex psal. ostendit aliud sabbatum esse credētium, quàm illud septimæ diei. Hoc exterius etiam singulis septimanis ab impijs agebatur, illud tantum pij etiam à mundi exordio nouerunt, in quod nunquam ingressi sunt increduli: non enim introire possunt. Nam ubi optimi uidentur, suis iustificari operibus querunt, id quod ex diametro pugnat cum sabbato dei. Pij uero ingressi in hoc sabbatum, cessant

r

ANNOT. IOANNIS POMERANI

ab omnibus operibus suis, sicut deus cessat ab omni opere suo, ut sumat uerbum, quo iam iterum conditi sunt, & noua creatura facti. Iam deinde in se agere efficaciter, sicut omnem suam uoluntatem, non ipsorum, sicut deus promisit uerbum suum, quo omnia condidit. Deinceps agere in creaturis uim & efficaciam, illis in creatione inditam, id quod est cessare, & tamen semper operari: sicut Christus dixit, Pater meus usque modo operatur, & ego operor. Qui ergo uere credunt, id est, in solo deo haerent, & prorsus in nulla re mundi, nullaque iustitia, aut meritis humanis fidunt, sabbatum hoc habent deo sanctificatum, quod continue agitur & aeternum est, de quo Esaiæ 58. Et requiem dabit tibi dominus deus tuus semper, &c. Si auerteris a sabbato pedem tuum, &c. id est, festum & sabbatum erit perpetuum. Diuina uero sententia est, & metuenda, quod qui tentauerunt sepe deum increduli, iuramento dei prohibiti sunt, ne ingrederentur in requiem eius: id est, irreuocabili sententia excæcati sunt, ut respiscere deinde nequiuerunt.

Licet operibus.

Vt non possit hoc quod de requie dicitur, intelligi de sabbato septimi diei: nemo uero ignorat de terra promissa esse dictum. Et præterea quis non uidet, neque de sabbato septimæ diei, neque de terra promissa nos moneri in Dauide, ne obduremus corda ad uocem domini

ni, sicut illi: ne similiter non ingrediamur in requiem
 dei, sicut illi. Nam quando Dauid scribebat, iam in ter-
 ra illa promissa erat. Tres requies (ut ita dicam) hic
 uides. Requiem septimi diei à laboribus, requiem in 1
terra promissa ab aduersarijs, requiem in regno coe- 2
lorum, quæ est uerè credentium, & uera requies, quæ 3
perficietur in resurrectione nouissima. Interim hæc
 caro molesta est, & urget ad pugnam, sicut tunc reli-
 ctæ gentes in terra promissionis exercitabant illum
 populum ad prælia, &c.

Viuus est enim sermo dei.

Ratio est præcedentium, ne simili incredulitatis ex-
 emplo ut illi pereamus. Hæc uerba solent uulgo cita-
 ri de gratia uerbi dei: sed certe sunt horrendissima, si-
 cut experti sunt, qui non potuerunt ingredi in requi-
 em promissam, Nume. 14. ubi dicitur, Luxit populus
nimis. Quam poenam uerbi dei iudicantis sentient in
 æternum damnati, sentiunt & sancti, ad tempus in hor-
 rorem iudiciorum dei derelicti. Hic sunt illæ uoces in
 psal. Non est sanitas in carne mea à facie iræ tuæ, &c.
Conturbata sunt omnia ossa mea, &c. Hic conscientia
 deuicta iudicium uerbi dei sentit supra se, & æternam
 damnationem. Dumq; nihil consilij habet animus, sed
 omnia desperationis plena sunt, necesse est & ossa tre-
 mere, & corpus perire, oēsq; uires & corporis &
 animæ languere, & à se separari. Siquidem horren-

ANNOT. IOANNIS POMER.

dum est incidere in manus dei uiuentis . Sed non derelinquit pius pater suos in hoc tam horrendo inferno. Hic sunt rursus illæ uoces gratiarum actionis de liberatione : Erubescant & conturbentur omnes inimici &c. Seruasti me à descendentibus in lacum, &c. Seruo dei, scilicet quem loquitur contra incredulos, qui sunt contra quos iurauit, ut non introirēt in requiem eius, &c. uiuus est, nō mortua litera : & efficax, id est efficiens qd' iurat. Nō ergo contēnendus est, sed timendus est ob dei iudicia, atq; sic terret sæpe hæc epistola.

C A P V T V.

Habentes igitur pontificē magnū.

Quia de pontificio Christi cœperat dicere, data occasione, interim interpretatus est uerba psal. Hodie si uocē eius audieritis, &c. Reuertitur dicens: Habentes igitur, &c. Idcirco ab hoc loco recte auspicamur. Principio uero agit, ne, quia tanta maiestate & excellentia supra Christus descriptus est, fugiamus ab eo nostræ infirmitatis conscij & peccatorū. Quandoquidem & ipse est tentatus & imminutus ab angelis ad paruum tempus. Sicut supra dictum, ut fieret misericors, &c. : Itaq; deiectio Christi nobis facit ad eundem fiduciam, cum sciamus eum propter nos deiectum. Potētia uero facit perseuerandi fiduciam, quod scilicet nemo potest ex manibus eius rapere, &c. Pe-

metrauit, infra cap. 6. & octauo. Alludit enim ad introitum pontificis in sancta sanctorum semel in anno non sine sanguine.

Accedamus igitur cū fiducia ad, &c.

Hoc uno uerbo interpretatur nobis, quid illud propitiatorium uetus significarit. Sic & Paulus ad Rom. 3. uocat Christum propitiatorium, &c.

Vt offerat donaria & uictimas.

Pontificis secundum legem olim erat officium mediare inter deum & hominem, id quod fit doctrina & oratione. Porro ad orationem quoque pertinet sacrificium, sed ista mediatio carnalibus figuris agebatur, usque ad uerum pontificem Christum. Nam carnali oleo ungebantur tunc pontifices, docebant quidem, sed spiritum quo omnia intelliguntur & seruantur non dabant. Orabant, sed propter se non exaudiebantur. Sacrificabant pro peccatis, sed non seipsos, quia peccatores erant. Sacrificabant autem carnales pontifices, sed tamen à deo ad hoc electi, carnalia sacrificia, non secundum adinventiones suas, sed secundum dei prescriptum, sicut uidemus in lege Mosi. Et illi non solum infirmi erant, sed etiam mortales, quorum cum uita sacerdotium expirauit. Iesus autem unctus spiritu sancto, à deo patre iureiurando factus est sacerdos & pontifex in æternum. Qui cum suo uerbo spiritum donat in cor-

ANNOT. IOANNIS POMERANI

de credentium, quod pro sua apud patrem reuerentia exauditus est, quando sacrificabat semel in cruce sacrificium: id est, seipsum, quo in eternum sanctificamur. Qui non indiget orare pro peccatis suis, pro nostris uero semper assistit uultui patris per sanguinem suum semel oblatum, ingressus in sancta sanctorum, hostia digna deo, in odorem suauitatis, sicut dixit lex. Vides igitur hic nihil dici de pontificibus & sacerdotibus, qui hodie sic uocantur: sed ostendi illud sacerdotium carnale secundum legem figuram fuisse sacerdotij eterni, quod in Christo cōpletum est: sicut & regnum illud carnale in Christo completum est: utrunq; spirituale factum est, iam non amplius externum & uisibile. Sacerdotium uero Christi non futurum externum, secundū legē ostensum est in sacerdotio Melchisedec: de quo spiritus sanctus in Dauide sic dicit, Iurauit dominus & nō pœnitebit, &c. de quo infra plura. Non est maior cōsolatio nobis, quàm in sacerdotio Christi. Sacerdos est & rex, ille nos reconciliat deo, hic tutos reddit & seruat, ille iustificat, hic saluat, &c.

Nemo sibi ipsi usurpat honorem.

Nam tametsi nascebantur Leuitæ, hoc est, sacerdotij generis homines, tamen ad pontificium siue sacerdotium non accedebant, nisi electi, &c.

Qui in diebus carnis suæ, cum &c,
Christus in mortali carne, semper orauit pro nobis,

Quum semper desiderauit & sitiuit nostram salutem,
maxime uero in sacrificio crucis orauit: pater ignosce
illis, quia nesciunt quid faciunt. ut taceam de reliquis
desiderijs eius.

Etenim cum debeatis pro
temporis ratione.

De sacerdotio Melchisedec ex scripturis scripturam
scientibus Hebraeis locuturus, increpat grauitur eos,
quod qui iam diu audierant ex scripturis Christum, ut
iam oporteret eos aliorum esse magistros, tamen adhuc
ut pueri in infimis haerent, & maiora, quamuis in Chri-
stum credant, ut est quod instituit de Christi sacerdo-
tio, capere non possunt. Quae increpatio etiam ad nos
stros uel in primis attinet, qui admirantur, dum de Chri-
sti sacerdotio secundum scripturas aliter loquamur,
quam ipsi haecenus somniarunt. & tamen bis, ter uel in
die canunt & legunt: iurauit dominus, & non poeni-
tebit eum. atque hac increpatione digreditur, & septimo
cap. reuertitur ad sacerdotium Melchisedec.

C A P V T VI.

Quapropter omisso, qui in

Christo rudes inchoat.

Cum praecedentibus haec cohaerent: relinquimus
ergo illa prima rudimenta quibus primum paruuli in Chri-

ANNOT. IOANNIS POMERANI

sto instituuntur, ut satis prædicata uobis, & cognita
altiora, & quæ sunt uirorū, in fide Christi discamus.
Ephe. 4.

Si deus permiserit.

Rudimēta sunt, docere & respicere tantū in exteri-
na sacramēta, & quasdā etiā uolūtarias obseruāti-
as secundū ritū ab apostolis obseruatū: ut erat impositio
1 manuū, sine qua tūc potuit dari, & dabatur, & datur
2 semper credentibus spiritus sanctus. Itē docere, ut di-
3 cas: Credo in deum patrem, &c. Item docere, ut ab-
4 stineas à fornicatione, detractatione, &c. Item doce-
re, ut dicas orationem dominicam: qualia uel sola no-
stri ubi optimi sunt docent, fidei perfectionem, &
quā diues sit in deo, ut nesciunt, ita docere non pos-
sunt. Quapropter errat populus cum eis, dum nun-
quam uerè resipiscit, & semper in eodem luto hæret,
Tamen in anno semel fingit sibi poenitentiam ab ope-
ribus mortuis: idcirco errant, & Christiani non sunt,
donec ipsorum deus misertus, uiam salutis per Euan-
gelium aperiat, ut discant, non in externis operibus
pueriliter frustra; hære, sed in solo deo per Iesum
Christum sperare salutem. Tales prouocandi sunt ad
meliora, sicut hic uides. Nam de illis qui uerè cogno-
uerunt Christum, & postea gratiā eius blasphemāt.
quæ est horrenda impietas, aliud iudicium audiemus.

Nam fieri non potest.

Quotidie

Quotidie iugiterq; misericordiam dei inuocamus,
 nō solū propter tentationes nostras, sed etiā propter
 peccata nostra, ita iubente domino. Non ergo nega-
 bimus illam Christianam pœnitentiam, quam omnis
 scriptura prædicat uerbis & exemplis. Etiam si ange-
 lus è cœlis aliud euangelizet, ut non sit tibi cura in
 hoc authore, si non potes cum aliter intelligere, quàm
 quod negat pœnitentiam. Nam uerbum diuinum ha-
 bes, cui oportet cedat quodcumq; uerbum humanum.
 Mirum uero cum omnia hic author, quisquis fuerit, di-
 ligentissime probet ex sacris scripturis, solum hanc
 sententiam, in qua uidetur negare ueniam lapsis, post
 primam ad Christum conuersionem, non probet: sed
 unde probaret eam, cum ipsa scripturis omnino sit dis-
 uersa, nisi intelligas hoc de peccato in spiritū sanctū,
 sicut dicemus. Ipse tamen locus de Christi sacerdotio,
 qui ex scripturis hic dignissime tractatur, clarè osten-
 dit non negari ab authore pœnitentiā & remissionē
 peccatorum illorum, in quæ fragilitas humana labi-
 tur, stante adhuc fundamento Christo. Alioqui post
 primam promissionem ociosum erit hoc Christi sacers-
 dotium, & ipse author dicit: Adeamus cum fiducia ad
 thronū gratiæ, &c. Item cap. 7. Vnde & saluator in
 perpetuum potest accedere & per semetipsum ad deum,
 semper uiuens ad interpellandum pro nobis. Et cap.
 9. Vt appareat nunc uultui dei pro nobis. Et cap. 12.

poenitentia
vera

Et

Locus de
 chri sacerdotio
 no negat
 lapsis ueniam

(aliare)

ANNOT. IOANNIS POMERANI

Deposito onere omni, & tenaciter inherente peccato, certum est talia non dici ad eos, qui nondum sunt conuersi. Nam Christianis scribit ex Iudaismo conuersis ad Christum: sicut clare dicit cap. 2. Fratres sancti, uocationis cœlestis participes, &c. ut alia taceamus. Quapropter nunc nō neget ueniam, idq; clare ex scripturis, & hic alibiq; in hac epistola, sicut supra indicauimus, uideatur negare pœnitentiam, non addita scriptura: & sic reddat nos incertos quid uelit: necesse est, ut hæc ex apertioribus scripturis interpretemur. Et si possimus, ex uerbis etiam ipsius authoris, sicut & faciendum est ubiq; in obscurioribus scripturæ locis. Ioannes in sua epistola duplex peccatum ponit, alterum non ad mortem, alterum ad mortem: pro illo uult orari, si frater peccauerit: pro hoc uero non. De illo quoq; sic dicit: Filioli mei, hæc scribo uobis, ut nō peccetis, sed & si quis peccauerit, aduocatum habemus apud patrē Iesum Christū iustū, et ipse est propiciatio pro peccatis nostris, non pro nostris tantum, sed etiam pro totius mundi. Nōne illic Ioannes loquitur eadē cum hoc nostro authore, nisi quod ille aduocatum, hic pontificem facit Christum? Paulus uero uno nomine dicit mediatorem. Peccatum ad mortem Christus uocat blasphemiam in spiritum sanctum, quam non remittendam dicit in æternum, Marci 3. de quo peccato intelligenda sunt & quæ hic dicuntur.

*Duplex peccatum
non ad mortem
ad mortem*

*Aduocatus
mediator
pontifex*

*Peccatum
ad mortem*

idq; uidebimus in uerbis authoris, si prius indicaues
 rimus quod nam sit illud peccatum. Est autem quando
 aperta dei ueritas uidetur: ita ut uictus sis apud temet
 ipsum in tuo corde & conscientia, quod res ita habet,
 & aliter esse nequit, & tamen impie audes dicere &
 contra contendere hoc non esse uerum, non esse à deo,
 esse peruersum, esse à diabolo. Qua horrenda blasphe-
 mia non uereris gladium domini contra te stantem,
 quasi etiã tibi impune liceat pugnare uoluntarie con-
 tra deum? Hæc ex Marci 3. uides, ubi manifestũ opus
 dei tribuebant contra conscientiam Beelzebub. Vnde
 postquam euangelista scripsit uerba Christi, qui dix-
 rit blasphemiã in spiritum sanctum, non remittetur
 ei in æternum: addidit, quia dicebant: Spiritum im-
 mundum habet. Quod si Christus hæc dixit de alijs,
 qui impij erant, & suscipere ueritatem nolebant, sed
 manifestam, ita ut negari non posset, impugnabant:
 quid accusamus hunc nostrum authorem, quod con-
 dēnat illos qui nō externis uerbis, aut externis mira-
 culis solum, sed intus in corde illuminati gustauerunt
 donum cœlestē, accepto spiritu sancto, gustaueruntq;
 bonum dei uerbum, ac uirtutes, et efficaciam regni dei?
 Et tamen ab his omnibus retro labuntur, & blasphe-
 mant gratiam, tanto spiritus testimonio agnitam: id
 quod cap. 10. uocat, uoluntarie peccare post uerita-
 tem agnitam. Peccare uocat recedere à Christo,

Petrus in
 1° p^o sententia

Voluntarie
 peccare

Introduktio
petri

ANNOT. IOANNIS POMERANI

sicut incredulitatē uocat peccatum, si recte intuearis
cap. 3. & 4. Et Christus in Ioanne: Spiritus sanctus
arguet mundum de peccato, quia non credit in me.
Voluntarie autem addit, ne huius peccati reos faci-
at, si quibus fortē contigerit, deo deserente, qd' Petro
,, accidit. Significat uero illos qui inter pios fatentur ea
,, quæ uera esse sciunt, inter impios uero blasphemant,
,, turpiter uiuunt cū alijs contra conscientia: & sic dū
,, suis rebus consulunt, & hominibus & deo illudunt,
* utentes ea spe, qd' possint pœnitere quoties uoluerint,
sicut putant, & errant. Id quod est de integro crucifi-
gere filium dei & ludibrio habere, sicut hic dicitur.
Nam, inquit, terra quæ sæpe combiberit imbrē uerbi
dei è coelis uenientem, Esaia 35. Et creuerit ex fide in
fidem, ferens fidei fructum & confessionem, benedici-
tur à deo. At quæ luserit operam, & pluentis dei &
operantiū eā, nihil aliud ferens quàm pro confessione
blasphemias, reprobata est, & maledictioni, id est, huic
horrendæ sententiæ proxima, ut exuratur. Vide quæ so-
diligentissime uerba cap. 10. ut uideas clarè authorē
sentire quod dixi: sic ait, Nam si uolentes peccaueri-
mus, post acceptam cognitionem ueritatis, nulla pro
,, peccatis reliqua est hostia. Nam sacerdotem Christū,
,, eiusq; sacrificium, quod in aeternū sanctificat, negasti,
,, blasphemasti cū impijs, & hoc uoluntariè. Non ergo
iam habes hostiam, qua reconcilieris deo, quia præter

illam unicam nulla est hostia. In Christo uero si esset, ut maxime peccator, iam hostiã haberes, & nõ posses non esse dilectus deo, propter Christum dilectum, propter hunc pontificem, qui semper pro nobis assistit uultui patris, ut interpellet pro nobis. Non, inquit, est reliqua hostia, sed formidabilis, &c. Quia negasti & blasphemasti uoluntarie saluatore, non poteris eũ habere aliũ quã iudicem. & ait, Quia ignis deuoraturus est aduersarios, scilicet Christi et dei. & uel hinc accipe de quibus dicat, nempe de euangelij & ueritatis Christiane blasphematoribus. Postquã cognouerunt ueritatem, non de illis qui sunt in Christo, licet peccatoribus. Quis enim est homo super terrã & nõ peccet? Caterum quæ sequuntur satis aperta sunt in hanc sententiam. Qui, inquit, filium dei cõculcauerit, & sanguinẽ testamenti, quo pontifex noster ingressus est in sancta, ceu rem prophanã habuerit, per quẽ antea fuerat sanctificatus, id est, segregatus deo: & spiritũ gratiæ contumelia affecerit, id est, blasphemauerit in spiritum sanctum. Horrenda sunt hæc, uiderint & caueant illi, qui audent cõtra conscientiam uoluntarie quid uis, ea spe quod putet se per quaedã opera satisfacere, quæ est mera, ueraq; dei illusio. Verum cum non ignorem quã facile ledantur, & in desperationem adigantur teneræ & infirmæ quorundam conscientie. Dico quod qui ex corde reuertitur ad deum, cer-

ANNOT. IOANNIS POMERANI

tum testimonium habet, quod nunquam, deo seruāte, huic sententię fuerit obnoxius, etiā ubi potuit uideri incidisse. Nam qui inciderint, nunquā resipiscere poterunt. Excācabuntur enim uel aperta malicia, uel ficta iustitia: sicut uidemus Iudæos periisse.

Cæterum persuasimus nobis, &c.

Mitigat comminationem & reprehensionem, ne ex prædictis interpretentur sese damnari: sed intelligant se cōmoneri, ne securi abijciant Christum, &c.

Vt obliuiscatur operis uestri.

Vide ne meritum humanum hinc confirmes: nam clare additur, operis & laboris ex charitate suscepti. uides itaq; opera esse fidei, &c. Et rursum: quam charitatem exhibuistis erga nomen illius. Significat autē opera testari de fide interna.

Ad plenam fidei certitudinē.

Nota diligenter opera nostra bona, non solum esse alijs testimonia fidei nostrę, sed etiam nobis. Ex illis enim certificamur nos habere fidem & spem, donec perfecta fiducia discamus in deum sperare. Vide hæc in secunda epistola Petri cap. I. Hęc cum uobis adsunt & exuberent, &c. Operam date ut uocationē & electionem uestram firmam efficiatis.

Deus enim pollicitus Abrahę.

Quia monuerat, ut per fidē ac crucē quę sese comi-

tantur, hereditatem accipiamus promissionis: id est, euāgelij etiā patriarchis promissi, nō solū nobis: occasione accepta de promissionibus dei dicit, iuramento etiam confirmatis, ut nō dubitemus nos accepturos.

Nisi benedicens benedixero tibi.

Magnum est iuramentum, quod fit per reticētiam, in quo subaudiendū est, Nō sim qui sum: id est, non sim deus, sicut nos dicimus, moriar, dispereā, aut simile.

Per duas res immutabiles.

Due res immutabiles in deo sunt, promissio et iuramentū. Nō potest se ipsum negare, qui ueritas est, &c. Et introeuntē, id est, nos ducentem in regnū dei eternum, uel potius quae ancora nō haeret in luto, sed in caelo fixa est, ubi est Christus. Alludit uero ad ingressum pontificis intra uelum, de quo infra.

CAPVT VII.

Nā hic erat Melchisedec rex Salē.

Post digressionē tam longā reuertitur ad sacerdotium Melchisedec, de quo legis Geneseos 14. Secundum cuius ordinem Christus, in psalmo iuramento dei promittitur futurus pontifex, siue sacerdos in eternū. Praefert uero hic author miris argumentis sacerdotium Melchisedec, sacerdotio legis siue leuitico, qd'er. ut secundum ordinē Aaron. Et recte figurana

ANNOT. IOANNIS POMERANI

quã indicat spiritus sanctus in psalmo, adoptat Christo secundum nomen, officium, dignitatem & uitam. Atq; hæc ex historia, quæ ita curante spiritu sancto in figuram Christi descripta est, ut neq; initium, neq; finem habuisse uideatur Melchisedec, cum tamen nemo dubitet hominem fuisse mortalem.

Qui primum quidem ex interpretatione.

Hactenus historia, nunc indicat ex historia figuram, & ex figura Christum, &c.

Rex iustitiæ, &c.

Christus non solum iustus dicitur, sed & rex iustitiæ, & ad eius regnũ spectat iustitia: est enim per quẽ iustificantur omnes credentes. Nam si rex est iustitiæ, ergo & regnum eius est regnum iustitiæ: sicut contra, regnum principis mundi, est regnum iniquitatis.

Rex pacis.

Quia pax conscientiarum sequitur statim iustificationem: & tantum sequitur quantum credere potes. Vides ergo quæ sint in regno Christi, nempe gratia & pax. Mirum uero quod sacerdotem descripturus, etiam regem facit: uerum sic etiam ordinauerat olim deus, antequam reges fierent in Israël, ut regnum cõ sacerdotio esset iunctum, & tametsi iudices erant, tamen sacerdotio etiã ipsi iudices obtemperabant. Hinc est

est quod irascitur deus, dum postulāt regē sub Samue
le: utraq; unctio illa externa & regis & sacerdotis
in Christo completa est.

Ignoti patris, ignotæ matris.

Quia in scriptura talia non scribuntur, ut figura ple
nius repræsentaret Christi diuinitatem, & eternita
tem sacerdotij. Item quia non legis mortuum, nec legi
tur eius sacerdotium institutum nec abrogatum, &
tamen erat sacerdos dei altissimi & rex Salem.

Cōsiderate uero quātus hic fuerit.

Abraham dedit decimas Melchisedec ex omnibus
spolijs: ergo Abraham agnouit eum se superiorem,
etiam iure diuino, & sacerdotē eum dei agnouit: quia
& post solis sacerdotibus dabantur decimæ secundum
legem nominē dei, & ante legem decimæ leguntur
datæ, sed deo, sicut dixit Iacob: Decimas & hostias pa
cificas offeram tibi. Itē Melchisedec benedixit Abra
hæ ut sacerdos dei, sicut habet historia: ergo & Mel
chisedec suo officio agnouit se Abraham superiorem.
Ex his sequitur, si princeps generis, & cui deus pro
miserat benedictionem, quo patre gloriatur omnes
Iudæi, est inferior Melchisedeco, ergo & totū genus
Abrahæ secundum carnem usq; ad Christum est infe
rius Melchisedeco: ergo ne Leui quidem excipitur ne
sit inferior, cui tamen sacerdotium debetur secundum
legem. Quæ quamuis non natura, aut merito sit fra

ANNOT. IOANNIS POMERANI

tribus suis maior, tamen maior est secundū dei legem,
& secundum legem accipit decimas à fratribus ut mi-
noribus. Et præterea Leui, qui adhuc egressurus erat
ex lumbis Abrahamæ, & in carne Abrahamæ iā erat, quan-
do Abraham dedit decimas, & benedicebatur à Mel-
chisedeco, decimatus est, & benedictus à Melchise-
deco in Abraham, qui tantum secundum legem ius
habebat accipiendi decimas, & benedicēdi populum.
His omnibus uides dignitatem Melchisedeci, & Abra-
hæ & toti generi præferri, & sacerdotiū Leuiticum
longe esse inferius. Et præterea quia hoc sacerdotium
erat in mortalibus hominibus, significabatur quan-
doq; moriturum & abolendum. Melchisedec mor-
tuus nō legitur, nec sacerdotium eius est abrogatum.
Ante Melchisedecum non erat hoc sacerdotium, nec
post Melchisedecum aliud pro eo subrogatum est: sed
solus fuit sacerdos & manet in æternum, in quo uide-
mus Christum solum esse sacerdotem, & æternum.

Próinde si consummatio per Le-
uiticū sacerdotium erat.

Imperfectum fuisse sacerdotium Leuiticū declarat,
cui necesse fuit æternū substitui in filio dei sacerdotiū,
quod secundum legem nō potest esse sacerdotiū. Nam
ex Iuda est Christus, nō ex Leui, & ex Iuda nemo po-
tuit esse sacerdos secundum legē, & præterea æternus
sacerdos scribebatur futurus, quales sacerdotes lex

6
7
Causa fuit
Incolle oram

ANNOT. IOANNIS POMERANI

23
non mandato, sed uoluntate. Et tantum abest, ut spiri-
tualis homo de lege queratur, ut grauius sint omnia
quae unquam contra legem dei in se, adhuc propter uetus-
tatem carnis senserit: quae quanquam coram deo pec-
cata sunt, tamen non imputantur propter spiritum re-
pugnantem, ac damnantem, & propter nostrum sa-
cerdotem iugiter interpellantem. Hanc legis abrogas-
tionem solum intelligunt qui spiritum dei habent: si-
cut dicit Paulus: Vbi spiritus domini, ibi libertas. Re-
liqui omnes adhuc sunt sub lege & damnatione.

Talis enim decebat, ut esset
nobis pontifex.

Sacerdotium, lex, sacrificia, templum, altare, sancti-
ficatio, unctio, facta sunt omnia in Christo spiritualia,
non amplius sunt externa. Nam sacerdotium Christi
est in caelis coram patre, non super terram: ut infra ca-
pite 8. sicut nec regnum eius est ex hoc mundo.

C A P V T V I I I.

Talem habemus pontificem,
qui confedit ad dexteram.

AD figuram pontificis legis Christum produ-
cit ex praedictis, pontificem regnantem, & ad-
ministratorem in sanctis sanctorum, & tabernaculis
non manufactis, habentem sacrificium aeternum, se-

mel oblatum, sicut in sequētibz uidebimus. Deus iam non habitat in templis manufactis, sed regnum cœlorum etiam in terris regnum inuisibile, regnum æternum, per Christum sacerdotem & regem, inuisibilitèr in spiritu, non huius mundi elementis administrat. Hæc sunt tabernacula dei, tabernacula fiducia & securitatis, tabernacula æterna. De quibus sæpe in psalmis & in prophetis canitur.

Nam si esset in terra.

Id est, terrenus sacerdos, & in externis rebus ageret, iam ne sacerdos quidem esset, quia nō est ex Leui: ergo non posset sacrificia secundū legem offerre, quæ pro tempore obtulerunt illi sacerdotes, per quem ser uierunt, non ueris rebus, sed tātum umbræ exemplari, & figuris cœlestium: id est, spiritualium rerū, quarum Christus est pōtifex & administrator, sicut Mosi ostensum est Exo. 25. qui uidit spirituale tabernaculum, cuius figurā ædificauit, donec omnibus quod spirituale est, proderetur per uerbum Euangelicū. &c.

**Nunc uero hoc excellentius
sortitus est sacerdotium.**

Christi sacerdotium longe dignius est ueteri. Nam hoc intercedebat figuris ad deum pro hominibus sub ueteri testamento: illud uero intercedit ipsa ueritate, id est, per ipsum Christum, & eius iam inuisibile æter

ANNOT. IOANNIS POMERANI

numq; sacrificium est sub nouo testamēto. Vetus quod habuerunt illi sacerdotes, non potuit seruari ab hominibus, tantum abfuit ut iustificaret. Nouum quod habet Christus, dat spiritum iustificantem, qui manet nobiscum in eternum. Illud in tabulis saxeis erat scriptum, & litera erat: hoc in cordibus scribitur, & spiritus est & uita: id quod ostendit ex Hieremia.

CAPVT IX.

Lucernæ & mēsa, & ppositio panū.

DE his lege in Exodo cap. 25. & in sequētibus: Tabernaculum dei quod fecerat Moses, erat diuisum. Primum introitum tabernaculi, uocat hic primum uelum. Nam dicit post secundum uelum fuisse sancta sanctorum, cum prior pars tabernaculi dicta sit tantum sanctum, uel in plurali sancta. Quod uero hic author non multum uersatus sit in iudaicis rebus, ita ut non uideatur fuisse hebræus, hinc patet, quod in sanctis sanctorum ponit thuribulum aureum, cum plura thuribula aurea fuisse legantur: sed non in sanctis sanctorum, in quod cum thuribulo aureo semel in anno ingrediebatur pontifex. Item quod in sanctis sanctorum quoq; ponit urnam auream cum manna, & uirgam Aaron, que asseruata leguntur in tabernaculo, ut essent memorialia perpetua populi corā domino: quid populum monuissent, si in sanctis sanctorum

Tabernacul. dicitur

1

2

ANNOT. IOANNIS POMER.

Virga Aar.

2 Taber.

*Luc. 11. 25
Alfred
R. inc. l. 1. 1. 1.
+ chr.*

in corde perfecto & optimo: uirga Aaron, electio à deo ad docendi officium: quam sequuntur uiriditas mentis, folia eloquentiæ, & fructus suauissimi in doctore et audientibus. Ista ex scripturis sic interpretari non fuerit difficile. Alterum uero in tenebris latebat, ab hominum aspectibus remotum, in quod nemo ingrediebatur, nisi pontifex summus semel in anno, quando expianda erant peccata totius populi, Leuitici decimosexto. In figuram sacerdotij Christi, per quem solum datur nobis accessus ad patrem, & expiamur à peccatis in sanguine eius semel oblato. Unde quæ tunc ab aspectu illius populi erant abscondita, iam sunt reuelata per Euangelium. Quemadmodum dixit Christus: Multi reges & prophetae uoluerunt uidere & audire quæ uos, &c. Est autem regnum cœlorum non habens iustitias carnis, non seruiens deo in elementis huius mundi, sed adorans deum in spiritu & ueritate. Idcirco hic omnia erant abscondita, licet in figura, quæ foris in uisibilibus rebus significabantur. Hic erat arca domini: id est, dei mansio, in qua tabulæ legis, quas iam carnalibus oculis uidere non licebat, asseruabantur: quæ significabāt legem dei scriptā in abscondito cordis, secundum prophetiam Hierem. supra. Non iam litera, sed spiritus. Atque hic quoque mire prælusum est, dicitur priores tabulæ factæ sunt à Mose, secundæ postquam lectæ sunt, priusquam satis literæ fuerunt, asseruatae sunt.

sunt in arca, ubi dominus habitat: ut significaretur lex dei spiritualis in cordibus abscondita per Christi spiritum. Hæc ergo est ecclesia dei uiuentis, non aurea, ne sibi aliquid arroget: sed aurata, id est, diuino fulgore & dei diuitijs illustris intus & foris: quæ corona aurea, id est Christi regia dignitate, & sacerdotio æternò illustris est: & ipsa ex lignis est imputribilibus, quia spiritu Christi uegetata, corrumpi non potest in æternum. Propiciatorium uero quo tegitur arca, ex auro est mundissimo. Nam Christum propiciatorẽ significat, ad Rhom. 3. Heb. 4. quo recõciliamur deo. Cherubin quoq; ex auro sunt: quia uerbũ dei significat in duobus testamentis, in se aurum, id est diuinum, nobis per mysterium argentum electum: argentum prædicationem, aurum & lapides preciosi fidem. Cherubin uersis ad se uultibus respiciunt in propiciatoriũ. Nam duo testamenta in Christum consentiunt. Cum uero omnia habeant figuram, solus deus figuram nõ habet, sed tantum in suo uerbo cognosci uult per fidem. Nam promittit se habitaturum in tabernaculo, sicut & postea in templo sessurum inter Cherubin super propiciatorium, illicq; se exauditurum inuocantes: id quod nulla figura uidebatur, sed tantum credebatur. Idcirco etiam omnia externa illa data sunt, ut crederetur illic deus adesse, ubi omnia secundum dei uerbum fiebant, sicut & fit in nostris sacramentis. Præterea di-

ANNOT. IOANNIS POMBRANI

ligenter intuerere, quod cum omnia agerentur secundū legem in parte tabernaculi priori, tamen in inuisibili, id est sanctis sanctorum quærebat, inuocabatur, & exaudiebat deus. Nam patres non operibus legis, sed eadem fide, qua nos, saluati sunt. Respexerunt enim in gratiam orbi quandoq; manifestandam, qui hanc fidem uerbi dei nō respexerunt, hypocritæ per opera legis facti sunt: quod solius dei est, tribuētes operibus, id est iustificationem. Item intuerere, quod quando expiatio totius populi fiebat semel in anno per pontificem summū, ingressum per sanguinem & thymiama orationis in sancta sanctorum, in figuram expiationis per Christum semel factæ, quando introiuit per sanguinem suum in sancta, non manufacta, id est carni inuisibilia: omnis populus iuebatur extra tabernaculum cum sacerdotibus, qui quotidie solebant in templo sacrificare, foris stare. Nam ad hanc expiationem nemo admittitur, nisi Christus: hominum studia, merita, arbitria hic nihil sunt. Sacerdotes enim legis, qui aliās solebant sanctificare, & populus uniuersus, & omnia sacra eorum, hic per summum pontificem expiantur.

Pro populi ignorantis.

Quia adhuc alia restabant, quæ nondum erant publicata à deo. Nondum enim erat tempus, quoniam adhuc in nocte & figurarum tenebris ducebatur ille populus, sed tamen secundum uerbum dei, quod eos

saluabat per gratiam, quam nondū uidebant, sed expectabant cum fideli Abraham.

At Christus pontifex futurorum bonorum.

Id est, inuisibilem & eternorum, sicut in Esaia dicitur, pater futuri seculi: & supra. Hic autem dixit, orbi terrae futurum.

Per propriū sanguinē ingressus est semel in sancta.

Quia redemptio est eterna, olim erat temporalis expiatio: ergo repetebatur singulis annis: semel tamē fiebat, in figurā expiationis Christi semel factae. Repetitio indicabat imperfectionē. Christi autem sacrificium, quia semel absoluit omnia, & perfectum est, ergo repeti non potest. Alioqui qui à primo peccato mundi usq; ad ultimū peccatum mundi est expiator, necessariō saepe mortuus fuisset ab initio mundi: sicut infra dicitur. Viderint qui Christum quotidie sacrificare uolunt in sacramento altaris, ubi non sacrificium nobis commisit, id est sui occisionem: sed commemorationē illius sacrificij semel per Christum ipsum facti, quoties ederimus nosipsi & biberimus eius corpus & sanguinem, non quoties haec alijs commiserimus, ut stulte hodie erramus. Tamen institutio Christi in hoc sacramento est in hanc rem clara: quid ludibrio exponimus, quae Christus instituit? &c.

ANNOT. IOANNIS POMERANI

Nam si sanguis taurorum.

Numeri 19. ubi quoq; legis expiationem carnalem, ab immunditia mere carnali: sicut alibi expiationem per sanguinem hircorum & vitulorum, &c.

Siquidem ubi testamentum est.

De testamento clarum est, quod in morte testatoris confirmatur, illic morte brutorū confirmabatur. Vetus & carnale, uerum æternū esse non potuit, ut nouum, quo condito mortuus est testator, qui sanguine suo hoc confirmauit, &c. Itē Exo. 24. sanguine hircorum & vitulorū expiatur lex & populus legis.

Et quatenus illud manet
omnes homines.

Similitudine ostendit, Christi mortē expiare indeſe-
renter credentes usq; ad iudiciū. Primo uenit ad nos
cū peccatis nostris quæ portauit: secūdo ueniet absq;
peccato in gloria omnibus qui diligunt aduentū eius.

CAPVT X.

Nā lex umbrā obtinēs futurorū.

Imperfectionem legis declarat, ut supra, quando
umbra tantum erat futurarum rerum, nō ipse res
coram uidebantur.

Propterea quod nullam
iam habuissent.

Ergo iam Christiani nullam habent conscientiam peccatorum? Verè sic est, sed beatus qui intelligit. Iustificati per fidem pacem habemus, ait Paulus, qui semper gratiam & pacem coniungit in suis epistolis. Multum est scire, quod nostra merita & iustitiae nos non saluant, sed quando sciemus tandem, quod nostra peccata nos non damnant? Hæc esset, & est Christiana libertas libertas conscientiarum, quam impossibile est ut norint, qui ex hac prædicatione apud semetipsos concludunt, quod iam libere peccare possint: id quod non ex his inferrent in contumeliam liberatoris Christi, si uel micam haberent fidei, imò obstupescerent præ admiratione ad tantam benigni patris in filios, id est credentes, liberalitatem & amorem. Non ignorant Christiani, se in se respiciunt, se esse peccatores & damnatos: suam enim nullam habent in se iustitiam, sed fide respiciunt in Christum, qui factus est nobis à deo iustitia, sapientia, sanctificatio, satisfactio, &c. Hic euanescent omnia peccata, etiam ab ipsa hominis conscientia, modò fides recta sit, quæ Christi iustitiam imperfectam iudicare non potest. Hic omnia sunt possibilia credenti. Nihil ergo nunc damnationis est his, qui sunt in Christo Iesu, qui non secundum carnem ambulant, qui semper ex fide desiderantes dicunt: Pater dimitte nobis debita nostra, &c. Iustitiae uero operum hanc libertatem nunquam consequi possunt, ut aliàs diximus. Hic facias

Libri

I-143

o p p

ANNOT. IOANNIS POMERANI
mus uoluntate dei, credentes in eum, quem ille misit,
ut hic ex psalmo 39. ostendit. Qua uoluntate sola sat-
tificamur per satisfactionem corporis Christi semel
oblatis, & sanctificamur in eternum, ut conscientiam
peccati non habeamus, donec illa oblatio nostra est. Est
autem uostra, donec credimus eam esse perfectam pro
totius mundi ab initio peccatis. hoc est quod in Hiero-
dicit: Peccatorum & iniquitatum eorum non recor-
dabor amplius. Porro concludit author, ubi peccato-
rum est remissio, non est amplius oblatio pro peccato.
Vbi est ergo satisfactio illa papistica? Atque ad hoc spe-
ctant omnia que sequuntur.

Cum igitur fratres, &c.

Ista declarant nos esse sacerdotes, & pontifices in
Christo, &c.

Redeant autem uobis in memoria.

Mitigat, ut supra cap. 6. mones ne decidant a pro-
posita spe, propter quam multi passi sunt.

Ut ubi uoluntate dei peregeritis.

De qua supra diximus. Nam & hic dicit, quod fides
sola habet magnam premij retributionem. Non dicit
opera legis, aut opera bona, que sunt signa et fructus
fidei. Fidei uero crux adiuncta est: ideo ait, patientia
uobis opus est. Item, per pusillum temporis. Et hec
satis aperte declarabant, quod de defectione fidei su-
pra dixerit.

Est autem fides earum rerū, &c.

Sola fide nos saluari exēplis declarat dignissime: Ergo qui fidem non habent, aut à fide deficiunt, saluari nō possunt. Vide in locis Philippi. Item totam definitionem habes, quando alteram partem habes. Nam bis repetita est sententia. quasi diceret: Fides est certa possessio earum rerum, quæ non uidentur, & quas speramus.

Nam qui accedit ad deum.

Est quidem fidei gradus, credere esse deum: sed non satis est, nisi credas & tibi esse deum, id est saluatorē. Contrà impius dicit in corde, Non est deus.

Hospites atque aduenas.

Id quod confitetur David psalmo 38. Aduena ego sum apud te & peregrinus, sicut omnes patres mei.

Non erubescit deus.

Deus in scriptura uocat se deum Abraham, deum Isaac, & deum Iacob. satis etiam his appellationibus cōmendans nobis fidem, quod ipse sit deus credentiū.

Vnde illum etiam.

Resurrectionē nō solum intellige corporū, sed etiā liberationem, quoties ex horrore mortis & inferorū reducimur in uitam, spiritus consolatione.

ANNOT. IOANNIS POMERANI

Et adorauit fastigium uirgæ.

Hieronymus legit, adorauit Israël dominum, cōuersus ad lectuli caput. Vides hic in patribus fuisse, ut fidem Christi, ita & crucem.

Oberrauerunt in ouillis & caprinis pellibus.

*Vt Helias, & centum prophete, quos Abdias occul-
tauit, 3. Regum 18.*

Consummarentur.

*Eadem Christi oblatione & nos illi sanctificamur,
& eundem diem retributionis simul expectamus.*

C A P V T   X I I .

Deposito onere omni, & tenaciter inhærente peccato.

Quia uidemus quotquot saluati sunt, fide saluatos, deponamus & nos per fidem omne onus consciētiae, & semper oppugnantis nos peccati, id est infidelitatis: & per tolerantiam curramus ad propositū bonū: non eligentes nobis modū, uia, sed solū respicientes in modum, uiam, & doctrinam gymnasiarchæ & agonotheti nostri Christi: id est, sola fide sequamur eum, qui dux noster est in stadio quo curramus, quōcūq; & quacūq; ratione duxerit, sicut secuti sunt ueteres, de quibus supra dictum. Atq; hæc est
CRUX

crux, quæ fidei comes est, ut hic elegantissime describitur. Hic nihil Christo duce aberrabis, dum non facis uias tuas, ut Esaias 58. dicit. Est enim dux fidei, id est, initium & progressio omnis nostri boni: est & consummator omnis nostræ salutis, ut cognoscas nihil relinqui nostris uiribus. Quapropter monet diligenter hic author, ne deficiant propter temporales afflictiones à fide & Christiana uita, quam fides secum affert: ut uel ex hoc uno loco uideas, quò tota spectet epistola, &c. Item tenaciter, inquit: tenacissime enim semper nobis inhaeret peccatum, ac solícite. Christus autem deposuit illud.

fides
dux
est

Nondum usq; ad sanguinem restitistis.

Iam aliquibus ex uobis sunt ablata bona, & capti coniecti in carceres, tamen nondum sensistis mortem, qua testaremini Christum. Item: Flagellat autem omnem filium, &c. Et quod Paulus dicit: Omnes qui pie uiuunt in Christo, persecutionem patientur. Qui non uolunt castigari, spurij sunt.

Sed molestiæ, &c.

Aliquando homini uidetur in têtatione quod sit derelictus à deo. Item alludit ad ea quæ dicuntur Esaiæ 35. de confortatione.

Manus remissas.

t

ANNOT. IOANNIS POMERANI

Id est, quando incipitis languescere, in deo cōfortemini. Sunt autem hæc methaphorice dicta.

Non enim reperit pœnitentiæ locum.

Pœnitentia Esau & eiulatus, proprie est pœnitentia impiorum, quæ coram deo non est pœnitentia. Sic quidem dolent damna rerum, & animi angustiam, in quam sentientes iam dei iudicium inciderunt, à qua angustia si possent liberari, in æternum deū contemnerent: id quod historia aperte declarat. Qui enim sic coram patre fleuerit eiulatu magno, abiit, & solo contemptu patris duxit patri inuisam uxorem tertiam. Sic & Cain uolebat abesse tremorem in quem inciderat, sed ueniam delicti ex animo rogare non potuit. Sic Saul in angustia deprehensus non deprecatus est, ut remitteretur contemptus dei, qui tamen angustiam uoluisset abesse: & cum non aliud uideret remedium, gladio uitam abruptit, sicut Iudas laqueo. Quis nō uidet Iudæ tunc doluisse factum? quia iudicio dei intus angebatur, qui tamen peccati ueniam rogare non potuit. Ista horrenda exempla perterreant illos, qui pœnitentiam putant esse in manu sua quoties uoluerint, quasi fides, qua sola liberamur, sit iustitia humana, & non potius dei. Nota est pœnitentia Pharaonis, qui quoties flagellabatur à deo, postulabat ut rogaretur pro liberatione: sic & dæmones uellent liberari, qui

Esau
pœnit
uoluit

pœnitentiam
Pharaonis

tamē delicti ueniam rogare non possunt. Sic & fatuæ uirgines uellent quidem intrare ad nuptias, sed fatuitatis suæ, id est, infidelitatis (quemadmodū est in psal. 13. Dixit insipiens, &c) ueniam non rogant. Quin & alibi scribitur, nihil aliud norunt, quàm sua merita. Sanctæ uirgines sine oleo, speciosi illi hypocritæ: Domine, inquit, nōne in nomine tuo prophetauimus? & alia quedam.

penitus
vii:

Videte ne aspernemi eum.

Comparat ea quæ facta sunt in confirmatione ueteris legis satis horrenda cum gratia, quæ fit nobis in confirmatione regni cælorum inuisibilis, quando credimus, ut inferat idem quod sepe ante, si terrena quæ tunc uidebantur, quamuis dei erant, & è cælis erant, contemni impune non potuerunt: quanto magis hæc, quæ nō sunt huius mūdi, nō possunt impune contemni?

Cuius uox tum concussit terram.

Hoc impletum est, quando magna orbis commotio ne prædicatus est Christus Iudæis & gentibus: quam commotionem adhuc uidemus, donec penitus pereat huius mundi figura, & regnum omne detur populo sanctorum, secundum Danielis prophetiam. Cultum illum dei externum necesse fuit quādoq; perire. Nam erat in elementis huius mundi, quæ pereunt. Regnum uero quod in solo spiritu est, perire non potuit.

Fraterna charitas maneat.

PAraneses Christianissimos in hoc capite scribit.

Iesus Christus heri & hodie.

Id est, quapropter nihil metuite, ne doctrina Christi mutetur aut pereat, quemadmodum impij dicunt.

Habemus altare, de quo, &c.

Christia Altare inuisibile est Christus, qui idem supra ponti-
norū unum tari, id est per Christum: quemadmodum Petrus di-
altare est cit epistola 1. cap. 2. Nullæ preces suscipiuntur, nihil
Christus. recipimus à deo, nisi in hoc altari. Si quid, inq̃t, petierit
patrē in nomine meo, dabit uobis. Et ne hic somni-
es aliud altare (quanquam & ipsa uerba clara sint)
non hic dici de lapidibus unctis, sed de altari, quod ali-
ud est quàm legis illud ueteris, Author se infra expos-
nit, dicens: Per ipsum igitur offerimus, &c. Sed neq̃
de sacramento Eucharistiæ hic dici clarum est, cum de
manducatione loquitur ex altari: quoniam Christiani
præter Christum aliud altare non habent. Ad uene-
randum illud corporis Christi sacramentum sumen-
dum non opus est altari, nisi illis qui sacrificium ex tes-
tamento Christi fecerunt. Externum sacramentum

est, externis tractatur manibus, in externo aliquo loco: ad quod nihil retulerit, siue lignea sit, siue lapidea mensa: nisi dicas Christum peccasse, qui in lignea mensa creditur coenasse: aut peccatum esse, quādo moriturus datur sacramentum in suis ædibus, &c. Aduerte uero diligenter, quod dicit ex hoc altari non esse fas ut edant, qui tabernaculo deseruiūt. In lege qui seruebant altari, uiuebant de altari, sicut & Paulus citat 1. Corinth. 9. Simile adducens, ut ostendat ministris uerbi licere uiuere ex sumptu auditorum. Edebant illi ex carnibus & panibus oblati: ex hoc autē altari Christo, nemini licet edere, imò nemo potest edere, qui tabernaculo Moysi deseruit: id est, qui cultum dei in rebus externis huius mundi deputat: qui per iustitias & opera legis quærit salutem: multo minus qui per opera traditionum humanarum. Quod ut intelligas, uide ea quæ scribuntur Ioannis 6. Hoc est opus dei, &c. Id quod hic aptissima figura, & nō aliò spectant, author ostendit ex Numerorum 19. Nam dum Christus introiuit in sancta inuisibilia per proprium sanguinem, uoluit corpus suum extra ciuitatem incendi deo in cruce in holocaustū, suauissimum quidem deo, sed tamen ignominiosum mundo: sicut tunc corpora animantium pro peccato immolatorum, per quorum sanguinem introiuit pontifex in sancta, non cremabantur cum gloria in altari legis, sed cum ignominia

ANNOT. IOANNIS POMERANI.

eijciebantur extra castra, & cremabantur, ita ut
etiam crematores immundos crederent: quia adhuc
figura erat. Exeamus igitur, inquit, cum Iesu, extra
elementa huius mundi, ignominiam mundi fe-
rentes (dum interim gloriosi sunt mundo
hypocritæ, & iustitiarij ses-
cundum mundi ele-
menta) ut tandem toti huic mundo
cum Christo moriamur.

Annotationum Ioannis Bugenhagij
Pomerani in epistolas
Pauli.

F I N I S.